

יפאן במלחמת העולם השנייה

פרופ' בן-עמי שילוני*

עד מלחמת העולם הראשונה נעשתה ההתפשטות היפאנית ביבשת אסיה בתיאום עם בריטניה וארה"ב. אלה ראו ביפאן גורם של קידמה וסדר היכול לבלום את רוסיה הצארתית. אולם המשך ההתפשטות היפאנית במהלך מלחמת העולם הראשונה ואחריה הבהיל את מעצמות המערב, והן החלו לראות ביפאן גורם המסכן את מעמדן באסיה. ניסיונן תיהן של מעצמות המערב לבלום את יפאן ונחישותה של יפאן להמשיך בהתפשטות זאת, שנראתה בעיניה חיונית לקיומה, הם הרקע למלחמת העולם השנייה באסיה.

התיסכול של יפאן לאחר מלחמת העולם הראשונה
יפאן הצטרפה למלחמת העולם הראשונה לצידן של בעלות הברית. היא לא לחמה באירופה, אך סייעה לצי הבריטי באסיה. כתמורה לכך השתלטה יפאן על השטח הגרמני בחצי האי שנדונג אשר בסין וניסתה להפוך את סין כולה לגרורה שלה. משנסתיימה המלחמה סירבה יפאן להחזיר את חצי האי שנדונג לסין.

היעלמותה של רוסיה כגורם צבאי חשוב באסיה, עקב המהפכה הקומוניסטית ומלחמת האזרחים שם, ביטלה את הצורך של בריטניה וארה"ב לתמוך בהתפשטות היפאנית. בסוף מלחמת העולם הראשונה החלו מעצמות המערב

כרזת המלחמה של יפאן על ארה"ב ובריטניה ב-1941 נועדה להבטיח את האינטרסים הבסיסיים של יפאן כפי שנראו מטר קיו ולקדמם. אינטרסים אלה לא השתנו מאז נפתחה יפאן בכוח על ידי ארה"ב באמצע המאה ה-19 ועלתה על דרך של מודרניזציה תוך שני דורות הצליחה יפאן להפוך ממדינה אסיאתית חלשה ונחשלת למעצמה תעשייתית וצבאית, שהביסה את סין ב-1895 ואת רוסיה הצארית ב-1905, זכתה בשתי מושבות (טייוואן וקוריאה), וכרתה ברית עם בריטניה (1902).

ליפאן חסרו שני נתונים חשובים שהיו נחלתן של המעצמות האחרות: האחד – עומק אסטרטגי והשני – מרחב מחייה כלכלי. איי יפאן הקטנים והצפופים נראו פגיעים, ועל יפאן היה לייבא את מרבית חומרי הגלם ומקורות האנרגיה שלה. לפיכך חתרה מדיניות החוץ של יפאן להרחבת גבולות הביטחון ביבשת אסיה ולהשגת זיכיונות כלכליים שם, על חשבונן של סין וקוריאה, שהיו חלשות מכדי לבלמה. היפאנים טענו כי חולשתן של סין ושל קוריאה עלולה להביא להשתלטות רוסיה עליהן ורק נוכחות צבאית וכלכלית של יפאן יהיה בה כדי למנוע סכנה זאת.

* האוניברסיטה העברית, ירושלים

מרס 1941 – שר החוץ היפני מתקבל בפרחים בתחנת רכבת בגרמניה

הצבא ולתחושה שהעולם כולו נגד יפאן ולפיכך לא נותרה לה ברירה אלא לסמוך על כוחה הצבאי.

הברית עם גרמניה וההחלטה לתקוף את ארה"ב

בידודה של יפאן בזירה הבינלאומית הביא להתקרבות בינה לבין מדינה מבודדת אחרת, גרמניה הנאצית. שתי המדינות ראו עצמן מקופחות והיו מוכנות להשתמש בכוח כדי להשיג את המעמד שחשבו כי מגיע להן. ב-1936 חתמו יפאן וגרמניה על ברית ה"אנטי-קומוניסטר" שבה התחייבו לשתף פעולה נגד חתרנות קומוניסטית. ב-1939, כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה באירופה, רצה היטלר כי יפאן תצטרף אליו בהתקפה על בריטניה ומושבותיה, אך יפאן היססה. כאשר נדמה היה ליפאנים כי היטלר מנצח באירופה נחלשו ההיסוסים. בספטמבר 1940 הצטרפה יפאן ל"מדינות הציר" והתחייבה לבוא לעזרתן של גרמניה ואיטליה, אם הן תותקפנה על-ידי מדינה שעדיין אינה נמצאת במלחמה (קרי: ברה"מ או ארה"ב). באפריל 1941 הלכה יפאן בעקבות גרמניה וחתמה על ברית נייטרליות עם ברה"מ, חדשים בלבד לפני שהיטלר פלש לרוסיה והכריז עליה מלחמה.

הצטרפותה של יפאן ל"ציר" נועדה להגביר את ביטחונה במזרח אסיה ולאפשר לה לרשת את המושבות העשירות בחומרי גלם של מדינות אירופה שם. אולם צעד זה הגביר את העוינות האמריקנית כלפי יפאן ושכנע את ארה"ב שיש למנוע בכל מחיר את השתלטותה של יפאן על המושבות של בריטניה (מלאיה, בורמה), הולנד (איי הודו ההולנדית), וארה"ב (הפיליפינים). ביולי 1941, כאשר שיגרו היפאנים חיילים להודו-סין הצרפתית, בהסכמת ממשלת ווישי, הטילה ארה"ב חרם כלכלי על יפאן.

האמריקנים סברו כי חרם זה יבהיל את יפאן וירתיע אותה מפני המשך ההתפשטות. הם אף דרשו מיפאן כי תיסוג מכל כיבושיה בסין כתנאי לחידוש היחסים הכלכליים אתה. אולם התוצאות היו הפוכות: היפאנים אמנם נבהלו, בעיקר מהפסקת אספקת הדלק, אך מסקנתם הייתה הפוכה. החרם שכנע אותם שאינם יכולים להרשות לעצמם עוד להיות תלויים בחסדי מדינות אחרות לגבי חמרי הגלם ומקורות האנרגיה החיוניים שלהם ולכן לא נותרה להם ברירה אלא להשתלט בכוח על המושבות העשירות של דרום-מזרח אסיה. לפיכך, כאשר השיחות בין ארה"ב ליפאן על חידוש קשרי המסחר הגיעו למבוי סתום, החליטה ממשלת יפאן לפעול בכוח ולהכריז מלחמה על ארה"ב ואנגליה.

לראות את יפאן, ולא את רוסיה, כמסכנת את האינטרסים שלהן באסיה ולכן השתנתה מדיניותן מתמיכה ביפאן להתנגדות לכל התפשטות שלה.

העיונות החל כבר בוועידת השלום בפריס, כאשר נדחתה דרישת יפאן כי חבר הלאומים יאמץ לעצמו, באמנה שלו, את עקרון שוויון הגזעים. ב-1922 ביטלה בריטניה את בריתה עם יפאן והאחרונה אולצה לסגת מחצי האי שנדונג. היא נאלצה גם להסכים לצמצום החימוש הימי, שהעניק לה מכסות נמוכות יותר של אניות-קרב מאשר לארה"ב או לבריטניה. שנתיים לאחר מכן התקבל בארה"ב חוק שאסר על כל הגירה מיפאן. יפאנים רבים ראו ביחסן זה של מעצמות המערב ביטוי של עוינות גזעית ורצון למנוע מיפאן את המעמד המגיע לה עקב התקדמותה והשגיה.

המשבר העולמי של 1929 הביא לצמצום דראסטי בייצוא המשי הגלמי מיפאן לארה"ב ולפגיעה באיכרים שגידלו את תולעי המשי. שנות בצורת רצופות בראשית שנות ה-30 הביאו רעב וסבל, בעיקר בצפון-מזרח הארץ, ובעקבותיהם לתסיסה חברתית, שלא פסחה גם על שורות הצבא, שם החלו מתארגנות קבוצות שביקשו לבצע הפיכה. ב-1932 רצחו קציני-צי צעירים את ראש הממשלה, וב-1936 ניסתה קבוצת קצינים להשתלט על הבירה ולתפוס את השלטון.

חוגי אנשי העסקים והשלטון ביפאן נחרדו בעיקר לאור התעצמותה של התנועה הלאומית בסין, בראשותו של צ'אנג קאי-שק, אשר ביקשה לבטל את כל הזיכיונות הכלכליים והצבאיים של יפאן בצפון-מזרח סין (מנצ'וריה), שהושגו בעמל רב ונראו חיוניים ליפאן.

כיבוש מנצ'וריה והמלחמה עם סין

ב-1931 ביים הצבא היפאני חבלה במסילת ברזל יפאנית בצפון-מזרח סין ובתואנה של הגנה על האזרחים היפאנים שם כבש את כל מנצ'וריה. פעולה זאת, שנעשתה ללא אישור הממשלה, אושרה בדיעבד על ידי השלטונות בטוקיו. מנצ'וריה, העשירה במחצבים ובשטחי התעשייה, נותקה מסין והוכרזה כמדינה עצמאית (מנצ'וקואו), אך למעשה נותרה מדינת חסות יפאנית. כיבוש מנצ'וריה היה ההפרה החמורה הראשונה של השלום הבינלאומי אחרי מלחמת העולם הראשונה והביא לגינויה של יפאן ובידודה בזירה הבינלאומית. ב-1933 פרשה יפאן מחבר הלאומים, אחרי שהתקבלה בו החלטה המגנה את כיבוש מנצ'וריה.

ב-1937 ניסה הצבא היפאני לקרוע שטחים נוספים מצפון סין, על מנת להקים חֵץ של מדינות-חסות בין סין לבין ברה"מ. אולם הפעם החליטה סין להילחם וכך פרצה מלחמת סין-יפאן השנייה, שנמשכה עד תום מלחמת העולם השנייה ב-1945. היפאנים סברו כי אם יטילו את כל עצמתם למערכה יעלה בידם לשבור את כוחו של הצבא הסיני הגדול במספר לוחמי, אך החלש בנשק, ארגון ומורל. הם שיגרו 25 דיביזיות לסין והפציצו שם ריכוזי צבא ואוכלוסייה. בין השאר השתמשו היפאנים בטרור, על מנת להפחיד את האוכלוסייה הסינית ולשבור את רצון הלחימה שלה. בחדשים הראשונים של המלחמה עלה ביד היפאנים לכבוש את רוב הערים הגדולות של סין, את איזור החוף המאוכלס ואת קווי התחבורה הראשיים. הם כבשו גם את בירת סין, ננקינג, וערכו בה מעשי טבח וביזה רבים.

אולם בניגוד לצפייותיהם של היפאנים המשיך צ'אנג קאי-שק להילחם ולא נכנע. הוא כרת ברית עם הקומוניסטים הסינים, נסוג לתוך עומק ארצו ובנה את מעוזו בצ'ונקינג שבמחוז סצ'ואן. את המעוז ההררי הזה לא הצליחו היפאנים לכבוש ומשם נמשכה מלחמת ההתנגדות הסינית, כאשר הקומוניסטים, בעלי בריתו של צ'אנג קאי-שק, מנהלים מלחמת גרילה נגד צבאות יפאן.

הפלישה לסין ומעשי הזוועה שם קוממו את דעת הקהל הבינלאומית. בתוך יפאן הם הביאו להתחזקות כוחו של

אומץ ואכזריות: "לאחר מותי יהיה עליך לעשות הכל" כתב טייס הקמיקזה לאחיו הצעיר לפני צאתו למשימה

יפאן חששו כי כל מהלך שלהם בדרום-מזרח אסיה יגרור עימות עם הצי האמריקני הגדול. על מנת לנטרל את הסכנה הזאת, קיבל המטה הקיסרי את תכניתו הנועזת של האדמירל ימאמוטו כשהציע שהמהלך הראשון של המלחמה יתבטא בתקיפת הצי הפאסיפי האמריקני על-ידי מטוסים יפאניים במכת פתע. השמדתו של הצי הזה בראשית המלחמה תאפשר ליפאן לבצע את כל שאר מטרותיה.

ההישגים היפאניים המרשימים בראשית המלחמה
תכניתו של האדמירל ימאמוטו הוכיחה את עצמה כאחד המהלכים הטקטיים המזהירים ביותר בתולדות המלחמות. כוח משימה יפאני שמנה שש נושאות מטוסים בצירוף כלי שיט אחרים עשה דרכו בחשאי לצפון האוקיינוס השקט ומשם פנה מזרחה ודרומה לכיוון הוואי מבלי שיתגלה. ב-7 בדצמבר 1941 (8 בדצמבר 1941 לפי שעון יפאן) לפנות בוקר, כאשר האניות היו במרחק כ-300 ק"מ מהוואי, המריאו המפציצים ומטוסי הקרב מסיפוני נושאות המטוסים ובגל אחר גל תקפו את בסיס הצי האמריקני שבפרל הרבור. ההתקפה באה כהפתעה מוחלטת לאמריקנים, שלא שיערו שהיפאנים יתקפו אותם במרחק 6000 ק"מ מגבול יפאן. תוך שעות אחדות הושמד רוב הצי האמריקני שבהוואי, למעט שלוש נושאות מטוסים שהיו באותה עת בים.

עם ראשית ההתקפה הכריזה יפאן מלחמה על ארה"ב ועל בריטניה ומיד שוגרו מפציצים לתקוף גם את שדות התעופה האמריקניים שבפיליפינים. גם שם הייתה ההפתעה מוחלטת (המפציצים היפאניים המריאו מטייוואן) ורוב המטוסים האמריקניים הושמדו על הקרקע. הדרך הייתה עתה פתוחה בפני יפאן לשגר כוחות חי"ר גדולים לכיבוש כל דרום-מזרח אסיה.

הקרבות הקשים ביותר התנהלו בפיליפינים, בין צבא הפלישה היפאני בפיקודו של הגנרל הומה לבין צבא ארה"ב בפיקודו של הגנרל מק-ארתור. באביב 1942 עלה בידי היפאנים להשתלט על המעוזים האחרונים של המגינים בבטאן וקורגידור (מק-ארתור נמלט לאוסטרליה). באותו זמן פלשו כוחות יפאניים בפיקודו של הגנרל יאמאשיטה למלאיה ועשו את דרכם בג'ונגלים העבותים דרומה, כאשר הם הודפים את הבריטים. בפברואר 1942 נפל הבסיס הבריטי הגדול בסינגפור בידי היפאנים והמפקד הבריטי פרסיבאל נלקח בשבי. במרס השתלטו היפאנים על איי הודו ההולנדית (אינדונזיה) ובמאי כבשו את בורמה. באביב 1945 הושגו כל המטרות הצבאיות שיפאן הציבה לעצמה בשלב הראשון של המלחמה. כל דרום-מזרח אסיה היה בידיה, כולל תאילנד העצמאית שכרתה אתה ברית והודרסין שנשארה מושבה צרפתית (של ממשלת ווישי הפררגרמנית) אך התירה לצבא יפאן לעבור בשטחה. המפלה שספגו ארה"ב ובריטניה מידי

מטרות המלחמה של יפאן

מטרותיה של יפאן, כאשר יצאה למלחמה, היו להשתחרר מן התלות הכלכלית במעצמות המערב ולכונן גוש חדש של מדינות אסייתיות בהנהגתה. גוש זה היה צריך לכלול את יפאן ומושבותיה, סין, מנצ'וקואו והארצות ה"משוחררות" של דרום-מזרח אסיה. היפאנים סברו כי בגוש זה נמצאו כל חומרי הגלם, מקורות האנרגיה, השווקים והתעשיות שיבטיחו לה אי תלות כלכלית. הם האמינו כי עמי אסיה יראו בהם משחררים מן השלטון הלבן וישתפו עמם פעולה (בת-חומי הצבא והכלכלה), כדי לבצר את הגוש החדש ולהגן עליו מפני כל מתקפת נגד. לשם כך היו מוכנים להעניק עצמאות מוגבלת למושבות המערביות לשעבר.

גבולותיו של הגוש הזה, שקיבל את השם "איזור השפע המשותף של אסיה המזרחית הגדולה", לא נקבעו במדויק והיו תלויים בהיקף כיבושיו של הצבא היפאני. המינימליסטים דיברו על מזרח ודרום-מזרח אסיה, בעוד שהמקסימליסטים רצו לצרף אליו גם את מזרח סיביר, אוסטרליה, הודו ואיי הוואי.

מטרות המלחמה של יפאן לא כללו את כיבוש העולם או כיבוש ארה"ב. התסריט שהיפאנים צפו אותו היה שהעולם יתחלק לגושים בהנהגת מדינות חזקות ומפותחות: יהיה גוש אירופי בהנהגת גרמניה, גוש ים-תיכוני-אפריקני בהנהגת איטליה, גוש קומוניסטי בהנהגת ברה"מ, גוש אמריקני בהנהגת ארה"ב וגוש אסייתי בהנהגת יפאן.

יפאן ראתה את הגוש האסייתי כגוש "טבעי" מבחינה גזעית, תרבותית והיסטורית. בדעתה היה לגבש בתוך הגוש הזה תרבות חדשה, המבוססת על המסורת העתיקה של אסיה ועל השגי המדע של המערב. כל העמים שבגוש זה יחיו בהרמוניה ויראו ביפאן את מושיעתם ומדריכתם להתעצמות ולמודרניזציה. מאחורי אידיאולוגיה זאת עמד גם הרצון לנצל את עושרן של כל הארצות הללו לטובתה של יפאן.

השיקולים האסטרטגיים והטקטיים

המטה הקיסרי היפאני (מיזוג של מוטות הצבא והצי), שהמליץ על המלחמה, והממשלה היפאנית בראשות הקיסר, שאישרה אותה, האמינו כי קיים סיכוי סביר לנצח בה. אמונה זאת התבססה על מספר גורמים. ראשית, נראה היה שהיטלר מנצח באירופה, או לפחות עומד לרתק את צבאותיהן של בעלות הברית למשך תקופה ארוכה. בזמן הזה יעלה בידי יפאן לכבוש את מזרח ודרום-מזרח אסיה ולבצר את האיזור הזה כך ששום התקפת נגד עליו לא תצליח.

שנית, היפאנים סברו כי יש להם כוחות מספיקים להביס את הצבאות הקולוניאליים בדרום-מזרח אסיה ולהשתלט על המושבות המערביות העשירות בחומרי גלם. הם האמינו כי כאשר יסולקו השליטים המערביים מארצות אלה תצטרף האוכלוסייה המקומית לאמץ המלחמה של יפאן. הם היו בטוחים כי כל עוד נמשכת המלחמה בין גרמניה לבין ברה"מ, לא יעזו הרוסים לפתוח בחזית שנייה נגד יפאן ולכן יוכלו לדלל את כוחותיהם לאורך הגבול הרוסי (בקר) ריאה, מנצ'וקואו וצפון סין) ולשגרם לחזיתות החדשות ללא חשש.

הגורם היחיד שהיה מסוגל לשבש את התכנית היפאנית הייתה ארה"ב. זו סייעה לבעלת בריתה אנגליה לעמוד מול המתקפה הגרמנית באירופה והזהירה את יפאן מפני כל פגיעה במושבות הבריטיות באסיה. לארה"ב הייתה מושבה משל עצמה בדרום-מזרח אסיה, הפיליפינים, שבה היה מוצב צבא אמריקני שמנה כ-30 אלף חיילים.

הצי הפאסיפי האמריקני, שעד 1940 חנה בקליפורניה, הועבר באותה שנה להוואי כאות אזהרה כלפי יפאן. שלטונות

יפאן הייתה הגדולה ביותר בתולדותיהן בזמן החדש.

הזירה הבינלאומית של אסיה במלחמה

ההתקפה היפאנית על ארה"ב ואנגליה הפתיעה את היטלר. היטלר העדיף שיפאן תתקוף את ברה"מ, אך ליפאן קרצו יותר השטחים העשירים של דרום-מזרח אסיה. היפאנים לא תיאמו את ההתקפה שלהם עם היטלר, כשם שהיטלר לא תיאם אתם את התקפתו על ברה"מ. התוצאה הייתה כי יפאן נשארה במצב של שלום ויחסים דיפלומטיים תקינים עם ברה"מ במשך כל התקופה שבה גרמניה וברה"מ לחמו מלחמה לחיים ולמוות.

הכרזת המלחמה של יפאן על ארה"ב לא חייבה את היטלר, אך הוא העדיף להצטרף והכריז גם הוא מלחמה על ארה"ב. כך, בבת אחת, מצאה ארה"ב את עצמה במלחמה הן עם יפאן והן עם גרמניה.

למרות שיפאן וגרמניה נלחמו נגד אויבים משותפים, היה מעט מאוד תיאום ושיתוף פעולה ביניהן בזמן המלחמה. מנהיגי שתי המדינות לא נפגשו אף פעם והסיוע הצבאי והמודיעיני שהגישו אחת לשנייה היה מועט. דבר זה נבע מן הריחוק הגיאוגרפי הגדול, מן ההבדלים התרבותיים ומן החשדות ההדדיים. היטלר המשיך לראות ביפאנים גזע נחות, בעוד שיפאן ראתה את גרמניה כחלק מן העולם המערבי האימפריאליסטי.

מיד לאחר כיבוש דרום-מזרח אסיה, ניגשו היפאנים לכינונו של "איזור השפע המשותף". הם ביטלו את השלטון הקולוניאלי המערבי והכריזו על כוונתם להעניק עצמאות לעמי האיזור. ב-1943 הוענקה עצמאות נומינלית לפיליפינים ולבורמה, אך שתי מדינות אלה אולצו לכרות ברית עם יפאן ולהרשות לצבא יפאני לשהות בתחומן. בסין הוקם עוד ב-1940 משטר פרריפאני שבירתו ננקינג, אך גם עצמאותו של משטר זה הייתה נומינלית בלבד.

קוריאה, שהייתה מושבה יפאנית, לא קיבלה עצמאות ובזמן המלחמה אף גבר הדיכוי היפאני בה כאשר היפאנים גייסו קוריאנים רבים למלחמה ולעבודות כפייה ביפאן. גם איי הודו ההולנדית, העשירים בנפט, לא קיבלו עצמאות. ניסיונה של יפאן לפלוש להודו ולעורר שם התקוממות אנטי-בריטית נכשל כשלון חרוץ. התנועה הלאומית ההודית בראשותו של גנדי סרבה להצטרף למאמץ המלחמה הבריטי, אך היא דחתה כל שיתוף פעולה עם יפאן.

החייל היפאני: אומץ ואכזריות

היפאנים היו מודעים לעליונות החומרית של ארה"ב, אך האמינו כי אומץ לבו של החייל היפאני ינטרל את העדיפות האמריקנית בחומר ובציוד. ואכן, בשלבים הראשונים של המלחמה נראה היה כי אמונה זאת מתאמת. בכל הקרבות בין היפאנים לבין האמריקנים או הבריטים, גילו החיילים היפאנים אומץ ורוח הקרבה גדולים יותר. החייל היפאני יכול היה לעמוד בתנאים קשים יותר, לשאת במאמץ גדול יותר והיה מוכן להסתער גם כאשר סיכוייו לצאת חי מן המערכה היו קלושים. המוטיבציה הגבוהה של החיילים היפאנים ורוח ההקרבה והציות שלהם העניקו להם יתרון בולט על פני החיילים האמריקנים והבריטים, שהיו חסרי ניסיון קרבי והעדיפו להיכנע מאשר למות. בעיני היפאנים מוות בקרב נחשב לדבר המכובד ביותר שיכול לקרות לאיש צבא, בעוד שכניעה נחשבה לדבר המחפיר ביותר. לפיכך העדיפו החיילים היפאנים להתאבד ובלבד שלא ליפול בשבי, ואם נפלו בשבי ביקשו שהדבר לא יודע למשפחותיהם כדי למנוע מהן את הבושה.

קשיחותם של החיילים והמפקדים היפאנים כלפי עצמם הייתה מלווה גם באכזריות כלפי האויב. מאחר שהם ראו בשבי דבר משפיל, הם התייחסו אל שבויי האויב כאל תת-אדם. שבויים הוצאו להורג, הוצעדו בתנאים מפרכים אל מחנותיהם (ב"מצעד המוות" של בטאן בפיליפינים ניספו

חי"ר יפני עושה דרכו בג'ונגלים העבותים של מלאיה

(כ-10,000 שבויים), הועסקו בעבודות קשות (בבניית מסילת הרכבת תאילנד - בורמה מתו 16,000 שבויים), ובמנצ'וריה אף נערכו ניסויים ביולוגיים בשבויים סינים.

היפאנים התייחסו גם באכזריות לאוכלוסייה הנכבשת כאשר חשדו בה בחבלה או במרי. הוצאות להורג, מאסרים ועינויים בידי המשטרה הצבאית ("קמפייטא") היו דבר מקובל בשטחי הכיבוש. יחס נוקשה ומשפיל זה כלפי העמים הכבושים צינן מהר את ההתלהבות שבה התקבלו היפאנים בימים הראשונים של המלחמה במקומות רבים. ההערצה ליפאן כמשחררת אסיה התחלפה מהר לשנאה עמוקה כלפי יפאן המדכאת והמנצלת.

המשטר ביפאן בתקופת המלחמה

פרוץ המלחמה עם ארה"ב ואנגליה הגביר את המגמות הלאומניות בתוך יפאן וביטל את שארית הדמוקרטיה שנותרה בה. צנזורה כבדה הוטלה על אמצעי התקשורת, שהפכו כולם לשופרות תעמולה של השלטון. אנשים שנחשדו בנטיית ליברליות או שמאלניות הושלכו לכלא. הצבא הפך לגורם המרכזי בחיים הציבוריים ובנימוק של שעת חירום הטיל פיקוח על כל תחומי החיים.

למרות שאנשים שונים כינו, ועדיין מכנים, את המשטר ביפאן בתקופת המלחמה פשיזם, היו הבדלים בולטים רבים בין המשטר הזה לבין משטריהן של גרמניה ואיטליה באותו זמן. ביפאן השלטון לא נתפס על-ידי מפלגה או שליט, לא הייתה בה מפלגת שלטון חדשה (המפלגות הקודמות התאחדו ב-1940) ולא היה בה דיקטטור. הקיסר היה מקודש, אך הוא היה דמות סמלית שלא התערבה במימשל. הגנרל טוג'ו, ששימש ראש ממשלה ושר צבא ב-1941, הגיע לתפקידו כנציגם של חוגי הצבא. כאשר איבד את תמיכתם של חוגים אלה ב-1944, היה עליו להתפטר ולפנות מקומו לאחר. יורשו, הגנרל קויסו, נאלץ אף הוא להתפטר באביב 1945 ולפנות מקומו לאדמירל סוזוקי. חילופי גברי אלה נעשו בצורה מסודרת וללא שפיכות דמים.

בניגוד לגרמניה ואיטליה, לא היה ריכוז של כוח ביפאן. הצבא, שהיה הגורם החזק ביותר, היה צריך להתחשב בצי (שנשאר תחת פיקוד נפרד), בפקידות האזרחית, בחוגי העסקים וביועצי הקיסר. בתוך הצבא עצמו המנהיגות הייתה קולקטיבית ולא אישית.

בניגוד לדיקטטורות האירופיות, לא היו מחנות ריכוז ביפאן ומתנגדי המשטר לא הוצאו להורג. המלחמה, לפחות בשלביה הראשונים, הייתה פופולרית ואף מבקרים קודמים של המשטר הזדהו עם המטרה של שחרור אסיה. יפאן לא אימצה לעצמה את תורת הגזע של היטלר. יחסם של היפאנים כלפי היהודים בשטחי הכיבוש שלהם לא היה גרוע יותר מאשר יחסם כלפי לא-יהודים אחרים. רבבות פליטים יהודים משואת אירופה, שמצאו מקלט בשנחאי, נשארו בחיים תחת הכיבוש היפאני.

התבוסה והכניעה

הטעויות האסטרטגיות

למרות שיפאן השיגה את כל מטרותיה הצבאיות בשלב הראשון של המלחמה, הרי המלחמה הסתיימה בתבוסתה המוחצת. כל השיקולים האסטרטגיים שעליהם הסתמכה יפאן בצאתה למלחמה, הוכחו כמוטעיים.

טעותם הראשונה של היפאנים הייתה, כי האמינו שהמלחמה תהיה קצרה ומוחצת. צבאם ומשקם היו בנויים לנצחון במלחמה קצרה, אך הם לא היו מסוגלים לעמוד בשחיקה של מלחמה ממושכת. זמן קצר לאחר פרוץ המלחמה, התברר שהיא תהיה ארוכה. המהלומה שהנחיתו היפאנים על צי ארה"ב ניטרלה אמנם את ארה"ב לתקופה קצרה, אך תוצאותיה ארוכות הטווח היו שהיא המריצה את ארה"ב לגייס את כל כוחה נגד יפאן. עד ההתקפה על פרל הרבור היה הציבור האמריקני בדלני ורבים התנגדו לכניסת ארצם למלחמה, אך ההתקפה חישמלה את הציבור האמריקני והפכה אותו לתומך נלהב במלחמה. המשק האמריקני עבר מהר לפסים של משק מלחמה והתעשייה האמריקנית האדירה סיפקה את הצרכים של החזית האירופית והחזית האסייתית. התעשייה היפאנית, לעומת זאת, שהייתה קטנה יותר, לא יכלה לעמוד במאמץ זה באותה מידה. בזמן המלחמה התפתחה הטכנולוגיה הצבאית של ארה"ב בצעדי ענק: האמריקנים פיתחו מפציצים כבדים ארוכי טווח, רדאר משוכלל, ופצצות מתבייתות, בעוד שהטכנולוגיה היפאנית התפתחה פחות באותו זמן.

טעות אחרת של יפאן הייתה ההסתמכות על היטלר. בסתיו 1942 הובסו הגרמנים בצפון אפריקה ובפברואר 1943 הם נחלו את תבוסתם הגדולה בסטלינגרד. ההצטרפות למחנהו של היטלר לא רק שלא שיפרה את בטחונה של יפאן, אלא עוררה נגדה את כל העולם האנטי-פשיסטי.

היפאנים טעו גם באמונתם כי רוח הלחימה המעולה של חייליהם תאפשר להם להתגבר על עדיפות חומרית ומספרית של האויב. מול המאסות האדירות של ציוד וכוח אש שהופנה נגד מאחזיהם באוקיינוס שום רוח לחימה לא יכלה לעמוד.

שרשרת התבוסות

הגלגל באוקיינוס השקט החל מתהפך כבר בקיץ 1942. ביוני ניסה כוח משימה גדול של הצי היפאני לכבוש את האי מידוויי, המצוי במרחק 800 ק"מ מהוואי, אך האמריקנים, שהצליחו לשבור את הצופן היפאני (השגו של מדען יהודי בשם וויליאם פרידמן) היו מוכנים. בקרב הימי הגדול של מידוויי איבדו האמריקנים נושאת מטוסים אחת, אך הטביעו ארבע נושאות מטוסים יפאניות.

בינואר 1943 השתלטו האמריקנים, לאחר קרבות עקובים מדם, על האי גוואדלוקנאל ועל גיניאה החדשה ובכך מנעו מן היפאנים את האפשרות לשבש את קווי האספקה שלהם לאוסטרליה. אוסטרליה והוואי הפכו לבסיסים הראשיים למתקפת הנגד האמריקנית.

מתקפה זאת החלה בסתיו 1943 ונערכה בשני ראשים: האחד, בפיקודו של האדמירל נימיץ, היה מבוסס בעיקר על

הצי (כולל כוחות אוויר ונחתים) ונע מהוואי מערבה; השני, בפיקודו של הגנרל מק-ארטור, היה מבוסס בעיקר על הצבא (כולל יחידות ים ואוויר) ונע מאוסטרליה צפונה.

באוגוסט 1944 פתחו וגם הבריטים, בפיקודו של הלורד מאונטבאטן, במתקפה לתוך בורמה. בקרבות בבורמה נפל הבריגדיר אורד ווינגייט, שהתפרסם בסיועו לארגון "פלוגות הלילה" של הישוב היהודי בארץ לפני המלחמה.

היפאנים לחמו בגבורה על כל אי ועל כל מבצר וכאשר אפסה תקוותם היו מתאבדים ברימוני יד. אך מלחמה עיקשת זאת לא הועילה להם לשנות את פני המערכה. ביוני 1944 כבשו האמריקנים את האי האסטרטגי סאיפאן, שממנו אפשר היה לשגר מפציצים ליפאן עצמה, ובמרס 1945 כבשו את האי איורג'ימה, הנמצא 1000 ק"מ מטוקיו. בקרב על איורג'ימה נפלו 4,600 נחתים אמריקנים וכמעט כל 22 אלף המגינים היפאנים. ביוני 1945 התחברו שני ראשי המתקפה האמריקנית בכיבוש האי אוקינווה. בקרב הזה נפלו 12,000 חיילים אמריקנים וכמעט כל 80,000 המגינים היפאנים. הדרך ליפאן עצמה הייתה עכשיו פתוחה, אך המחיר שהאמריקנים שילמו היה גבוה.

המלחמה מגיעה לשערי יפאן

כיבוש האיים סאיפאן ואיורג'ימה באוקיינוס השקט, אפשר לאמריקנים להתחיל בהפצצות על יפאן עצמה. לשם כך הם השתמשו במפציץ חדש, מסוג B-29, שטווח פעולתו 2500 ק"מ. חיל האוויר היפאני היה חלש מכדי לבלום את הגלים הרבים של מפציצים אלה בשמי יפאן. עד אביב 1945 התרכזו האמריקנים בהפצצת מטרות אסטרטגיות, כמו מפעלי תעשייה, בסיסי צבא וצמתי תחבורה. במרס 1945 שונתה המדיניות והוחלט על הפצצות שטח, כדי לגרום למקסימום של אבידות בנפש וברכוש וכך לפגוע בתשתית הכלכלית ובמורל האוכלוסייה. ערי יפאן, שהיו בנויות מבתי עץ צפופים, הפכו מטרה נוחה לפצצות התבערה האמריקניות. במרס 1945 תקפו 130 מפציצים אמריקניים את טוקיו ובמשך לילה אחד העלו בלהבות 36 קמ"ר של העיר התחתית. קרוב ל-100 אלף איש ניספו בהפצצה זאת. התקפות דומות נערכו גם על ערים אחרות.

האמריקנים הטילו טבעת של מצור על איי יפאן, על מנת למנוע ממנה חומרי גלם ומזון. צי הצוללות האמריקני הטביע את רוב אניות המלחמה ואניות הסוחר היפאניות. ההסגר הכלכלי, שממנו חרדה יפאן ושלמען מניעתו היא יצאה למלחמה, קם והתממש בגלל המלחמה.

הקלף היחיד שנותר בידי יפאן הייתה נכונות ההקרבה של חייליה ואזרחיה, שהחלו מתאמנים לקראת הדיפת הפלישה הצפויה לארצם. בסתיו 1944 הוחל בגיוס ואימון של טייסים-מתאבדים ("קמיקזה", או סופת האלים), שתפקידם היה להתרסק עם מטוס מלא חומרי נפץ על אניית אויב. אלפי צעירים התנדבו ליחידות המתאבדים ומאות מצאו את מותם במשימות אלה. היפאנים האמינו כי האבידות הכבדות שטייסיהם "קמיקזה" יסבו לאמריקנים ולחימת ההתאבדות של החיילים היפאנים בכל אתר ואתר ירתיעו את האמריקנים מפני הפלישה ליפאן ויאפשרו ליפאן לסיים את המלחמה בצורה מכובדת. הציבור היפאני הודרך שעדיף למות בגבורה מאשר לשאת בהשפלה של כניעה.

לאחר כניעת גרמניה במאי 1945 נוכחה ממשלת יפאן שאין ליפאן יותר סיכוי לנצח ולכן היא פנתה בחשאי אל ברה"מ בבקשה שתתווך בינה לבין ארה"ב להפסקת הלוחמה ביניהן. בעשותה זאת לא ידעה יפאן כי סטאלין התחייב כבר בפני האמריקנים והבריטים בוועידת ילטה, בפברואר 1945, כי יכריז מלחמה על יפאן חדישים עד שלושה לאחר תבוסת גרמניה.

ביוני 1945 נוסה לראשונה, בהצלחה, הנשק האטומי של ארה"ב במדבר בנירמקסקו. נשק זה, שפותח בסודיות רבה

במלחמת התאבדות, צייתו להוראה ונכנעו בצורה מסודרת לכוחות האמריקניים, הבריטיים, הרוסיים והסיניים שמולט. מספר חמומי מוח בתוך יפאן, שניסו לסכל את החלטת הכניעה, דוכאו בכוח ואולצו להתאבד. ב-2.9.1945 חתמו נציגי יפאן על מסמך הכניעה על סיפונה של האניה "מיזורי". זאת הייתה הפעם הראשונה שיפאן נכנעה במלחמה והפעם הראשונה שהוטל עליה כיבוש זר. בראש שלטונות הכיבוש האמריקניים (רשמית: "שלטונות הכיבוש של בעלות הברית") עמד הגנרל דוגלאס מק-ארטור. בניגוד לגרמניה, יפאן לא חולקה, המימשל היפאני לא בוטל והכיבוש פעל בצורה עקיפה באמצעות הממשלה היפאנית. השושלת הקיסרית הושארה על כנה ואפילו הקיסר הירוהיטו עצמו, שעמד בראש יפאן בזמן המלחמה, הושאר על כסאו.

בשלב הראשון של הכיבוש פורקו הצבא והצי היפאניים, שוחררו האסירים הפוליטיים וראשי המדינה בזמן המלחמה (פרט לקיסר) הועמדו לדין כפושעי מלחמה. שבעה מהם, כולל הגנרל טוג'ו, הוצאו להורג. בשלב השני הנהיגו האמריקנים רפורמות מרחיקות לכת, כולל חוקה חדשה ודמוקרטיה. הציבור היפאני, שהיה עייף מן המלחמה, קיבל את הכיבוש הזר באהדה ושיתף אותו פעולה. הכיבוש נמשך עד שנת 1952.

השלכות המלחמה

מלחמת העולם השנייה באוקיינוס השקט שינתה את מאזן הכוחות במזרח אסיה. יפאן פסקה להיות מעצמה צבאית וארה"ב וברית המועצות נותרו שתי המעצמות הראשיות באזור.

הפלישה היפאנית לסין וההרס שהיא גרמה סייעו למפלגה הקומוניסטית שם להתחזק ולגדול. מלחמת הגרילה שהקיר מוניסטים ניהלו נגד יפאן העניקה להם נסיון קרבי חשוב. הסיוע שהרוסים הגישו לקומוניסטים הסינים לאחר כיבוש צפון-מזרח סין העניק להם יתרונות חשובים ועזר להם להשתלט ב-1949 על סין כולה. צ'אנג קאי-שק, שעמד בראש המלחמה נגד יפאן, נאלץ להימלט לטייוואן, המושבה היפאנית לשעבר, שהפכה למעוזו. קוראיה, שאף היא הייתה מושבה יפאנית, זכתה בעצמאות אך נקרעה בין הצפון הקומוניסטי לבין הדרום האנטי-קומוניסטי. ארצות דרום-מזרח אסיה, ש"שוחררו" על ידי יפאן מן השלטון הקולוניאלי, סרבו לחזור להיות מושבות מערביות ובסופו של דבר זכו כולן בעצמאות. יפאן, שהייתה עד 1945 מדינה מיליטריסטית ותוקפנית, הפכה להיות מדינה דמוקרטית ושוחזרה שלום. סעיף 9 בחוקתה החזישה אוסר על קיום צבא או ניהול מלחמה. ההתנגדות למלחמה ולצבאיות מונעת מממשלת יפאן עד היום כל נסיון לבטל או לשנות את הסעיף הזה. ה"אלרגיה האטומית" של יפאן מתבטאת בכך שהיא מסרבת לייצר, לרכוש או להתיר כניסה של נשק גרעיני לשטחה. לעומת זאת, יש ליפאן חוזה הגנה עם ארה"ב והיא אף הקימה צבא קטן לצרכי הגנה ("חילות ההגנה").

הקיסר הירוהיטו נשאר על כנו, אך הוא אינו יותר ראש המדינה, אלא רק "סמל של המדינה ושל אחדות האומה". הריבוניות נמצאת בידי של הפרלמנט הנבחר והוא הבוחר את ראש הממשלה.

המלחמה נתנה דחיפה להתפתחות התעשייה הכבדה ולפיתוח תחומים כמו בניית אניות, בניית מנועים, אלקטריקה וואופטיקה. ידע זה נוצל לאחר המלחמה לצרכים אזרחיים. המרץ הרב שהשתחרר מפירוק המכונה הצבאית הופנה כולו לשיקום כלכלי. כיום, ארבעים שנה לאחר תום המלחמה, יפאן היא המעצמה הכלכלית השנייה בגודלה בעולם ויש לה עצמה כלכלית אדירה מעל ומעבר למה שמצביאה חלמו כאשר תקפו את ארה"ב ובריטניה.

חייל יפני שהיה קבור בחול 36 שעות כשרימון חי בידיו, עד ששוחרר על ידי חיילי המארינס

בזמן המלחמה, לא הספיק להיות מבצעי נגד גרמניה. הנשיא טרומן, שנכנס לתפקידו באפריל 1945 (לאחר מות רוזבלט), סבר כי הטלת פצצות אטום על יפאן תהיה הדרך הטובה ביותר לסיים את המלחמה במהירות, להציל את חייהם של כמיליון חיילים אמריקנים שעלולים היו למות בפלישה ליפאן, ולהרתיע את ברה"מ מפני השגת יתרונות טריטוריאליים רבים מדי בעקבות הצטרפותה למלחמה נגד יפאן. הוא העדיף להתעלם מגישושי השלום היפאניים (שהמודיעין האמריקני ידע עליהם מפענוח התשדורות בין טוקיו ומרסקבה) ומבדיקת האפשרות להשיג כניעה יפאנית על-ידי גילוי הנשק האטומי או ההתחייבות הרוסית להצטרף למלחמה. לאחר שקריאה פומבית של ארה"ב, בריטניה וסין ("הצהרת פוטסדאם") ליפאן להיכנע מיד לא נענתה, הורה טרומן על הטלת הפצצות. פצצת האטום הראשונה (מסוג אורניום) הוטלה על העיר הירושימה ב-6.8.1945 וגרמה למותם של כ-80 אלף איש ולחורבנה של כל העיר. יומיים לאחר מכן, ב-8.8.1945, הכריזה ברה"מ מלחמה על יפאן וצבאותיה פלשו למנצ'וריה, דרום-סחאלין וקוריאה. למחרת, ב-9.8.1945, הטילו האמריקנים את פצצת האטום השנייה (מסוג פלוטוריום) על העיר נגסאקי, שגרמה להרס של כמחצית העיר ולמותם של כ-50 אלף איש. למרות שלארה"ב לא היו אותה עת פצצות אטום נוספות, הכריז הנשיא טרומן שארצו תמשיך להטיל פצצות כאלה על יפאן עד שהיא תיכנע ללא תנאי.

כניעת יפאן

שתי פצצות האטום והפלישה הרוסית הבהירו לשלטונות יפאן שאם לא ייכנעו מיד צפוי לארצם חורבן גמור. במועצה העליונה לניהול המלחמה, שהתכנסה לדיון בדרכים לסיום המלחמה, התגלו חילוקי דעות: מחצית חברי המועצה, בראשותו של ראש הממשלה סוזוקי, דרשו להיכנע ללא תנאי. המחצית השנייה, בראשותו של שר הצבא אנאמי, דרשה להיכנע בתנאי שריבוניותה של יפאן תישמר וקיומה של השושלת הקיסרית שלה יובטח. כאשר הסתבר שהמועצה אינה יכולה להכריע, התבקש הקיסר הירוהיטו לחוות דעתו. הקיסר הצטרף לדורשי הכניעה ללא תנאי והכרעתו התקבלה ללא ערעור.

ב-15.8.1945 שמע הציבור היפאני לראשונה על החלטת ממשלתו להיכנע. בשידור רדיו מיוחד פנה הקיסר לאומה לקבל על עצמה את ההשפלה והסבל על מנת להציל את יפאן מאבדון. אחדים מקציני הצבא, כולל שר הצבא הגנרל אנאמי ומפקד יחידת ה"קמיקזה" האדמירל אונישי, התאבדו. הצבאות היפאניים בכל החזיתות, שהיו נכונים למות